

FAZEKAS ISTVÁN

Szalaházy Tamás, egy Habsburg-hű főpap portréja

Szalaházy Tamás alakja iránti érdeklődésemet Gévay Antalnak (1796–1845), a *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* első magyar származású levéltárosának egyik cédulája keltette fel, amelyen az alábbi feljegyzés állt: „Literae donatoriae Reginae Mariae pro T. Szalaházy super Praepositura Sanctissimae Trinitatis prope Budam – Inventarium Thomae Szalaházy 2. Jan. 1536.”¹ Némi keresgélés után az Ungarische Aktenben meg is találtam a szóban forgó leltárt, bár némi csalódással kellett megállapítanom, hogy mindössze egy három folióból álló iratjegyzékről van szó.² Tekintve, hogy milyen csekély információkkal rendelkezünk a *Magyar Udvari Kancellária* Ferdinánd kori történetéről, ez sem olyan megvetendő lelet, meg is kíséreltem a jegyzékben található iratok azonosítását. Bár a kísérletezgetés eredménytelennek bizonyult, a feltárt források alapján azonban elég gyorsan világossá vált, hogy Szalaházy Tamás az 1526–1535 közötti időszak egyik meghatározó személyisége volt.

Szalaházy Tamás pályája

Az 1480 körül született Szalaházy Tamás Mohács előtti pályájáról eléggé foghíjas adatok állnak csak rendelkezésre. Az erdélyi, Kolozs megyei eredetű, Kolozs és Doboka megyében birtokos köznemes családból származó Szalaházyról – a család eredeti neve szalaházi Szalay – az első biztos említés 1499-ből származik, egy családi birtokvita kapcsán került megnevezésre testvérei társaságában.³ Egy

1 A cédulakatalógus, amely főleg a Turcica 1521–1587 közötti anyagából tartalmaz kivonatokat, ma a Haus-, Hof und Staatsarchiv használaton kívüli segédletei között található. Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= ÖStA HHStA) Archivbehelfe AB 543/III.

2 „Inventarium aliquot literarum Reverendissimi domini Agriensis 1536”. ÖStA HHStA Ungarische Akten Allgemeine Akten (= UA AA) Fasc. 28. Konv. A. fol. 13–16. – Kiadása: *Fazekas István*: Szalaházy Tamás kancellár hagyatékában talált iratok jegyzéke (1536). Levéltári Közlemények 77(2006) 123–136.

3 Szentgyörgyi Péter erdélyi vajda 1499. nov. 15-én kelt oklevele. Magyar Országos Levéltár (= MOL) Diplomatikai Levéltár 27 577. – Valószínű, hogy a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveiben 1496-ban Szilvási Kristóf ügyvédeként többek társaságában megnevezett Zalahaza-i Zalay Tamás magister nem azonos a dolgozat hősével. Még ha az ügyvédi működéshez szükséges kort

évvel később, 1500-ban iratkozott be a krakkói egyetemre, ahol két évvel később filozófiából bakkalaureátusi fokozatot szerzett.⁴ Ezt követően két évtizeden át nincs hír róla, mígnem 1519-ben mint beregszászi plébános (*archipresbiter*) bukkan fel, akit éppen apostoli jegyzőnek neveznek ki.⁵ 1520-ban már mint királyi titkárt említik, de új méltósága mellett is megtartotta korábbi tisztét, a tekintélyes állásnak számító beregszászi plébánosságot.⁶ Hogy mivel töltötte az 1502–1519 közötti közel két évtizedet, egyelőre csak találgatni lehet. Burgio pápai követ jelentései Szalaházyt Szalkai László emberének tüntetik fel (kancellár 1521–1524, egri püspök 1523, esztergomi érsek 1524–1526), elképzelhető, hogy a hiányzó években Szalkai környezetében tartózkodott.⁷ Francia nyelvtudása miatt az sem kizárható, hogy egy ideig Anna királyné, II. Ulászló király hitvese környezetében, a királynéi udvarban is élt, esetleg itt ismerkedett meg Szalkaival, aki néhány éven át Anna királyné, illetve királyi gyermekek jószágkormányzója is volt. Szalkaival való kapcsolatát erősíteni látszik, hogy püspöki kinevezése előtt egri prépost volt, ekként szerepel a Héderváry-jószágok elkobzása ügyében kiadott egyik oklevélben is (1523. június 15.).⁸ Szintén egri prépostként említik Oláh Miklós 1526. augusztus 24-én kelt egri préposti kinevezését tartalmazó oklevélben és Ferdinánd Szalaházy egri püspökségére pápai megerősítést kérő előterjesztésében is.⁹ Királyi titkári működését 1520–1523 között több kancelláriai jegyzet bizonyítja, amelyeknél többnyire csak keresztnéve és egyházi méltósága szerepel, például „Relacio magistri Thome archipresbyteri de Beregszaaz secretarii regie maiestatis” (1522).¹⁰ Ebből az állapotból ugrásszerű előrelépést jelentett, amikor 1524 májusában a király Szalaházyt veszprémi püspöknek nevezi ki, amely javadalom Várday Pál egri püspökké történő kinevezése nyomán ürült meg. A kinevezés körülményeiről sajnos semmit sem tudunk, de az a tény, hogy a velencei követ e korból származó, a magyar püspökségeket ismertető listáján a

el is érte volna, a feltehetően jogi gyakorlatból eredő magisteri cím használatához mindenképpen fiatal. Valószínűbb, hogy egy nagybácsiról, vagy valamely távolabbi rokonról van szó. *Jakó Zsigmond*: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. I–II. Bp. 1990., II. 148.

4 *Karl Schrauf*: Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis. Das Inwohner Verzeichniss der ungarischen Studentenburse zu Krakau (1493–1558). Wien, 1893. 8., 63. – Szalaházy legutóbbi életrajza: *Sugár István*: Az egri püspökök története. Bp. 1984. 226–231.

5 Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára Kézirattára Ab 50 Cseles Márton jezsuita másolatai tom. VII. pag. 240.

6 *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 324.; *Szilágyi Loránd*: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban. 1458–1526. Turul 44(1930) 24.

7 Szalkai életrajzának legújabb összefoglalása: *Varga Lajos*: Szalkai I. László. In: Esztergomi érsek 1001–2003. Szerk. Beke Margit. Bp. 2003. 234–239. (a korábbi feldolgozások felsorolásával).

8 *Wenzel Gusztáv*: A Hédervári Ferenc jószágai feletti per és ítélet. Adalékul Magyarország azonoskori köz- és jogtörténetéhez. Magyar Történelmi Tár 6(1859) 11.

9 MOL Diplomatai Levéltár 89 27. – *Fraknoi Vilmos*: Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. Bp. 1899. 95–96.

10 *Bándi Zsuzsa*: Északkelet-magyarországi pálos kolostorok oklevelei (regeszták). In: Borsodi Levéltári Évkönyv. V. Szerk. Csorba Csaba. Miskolc, 1985. 557–725., N° 669.

hetedik helyen található veszprémi püspökség főpásztorává nevezték ki, minden előzetes lépcsőfok nélkül, önmagában is sokat elárul.¹¹ Pártfogója minden bizonnyal a már emlegetett Szalkai László volt.

A fennmaradt források szerint a viharos 1525–1526-os években Szalaházy Tamás már politikai tényezőnek számított. Kubinyi András kutatásaiból tudni lehet, hogy 1525 végén és 1526 elején néhány hónapon át a királyi kancellária vezetője is volt, igaz, kancelláriai cím nélkül, mígnem 1526. március 11-én, Burgio pápai nuncius hathatós támogatásának köszönhetően Brodarics István szerémi püspök vette át a kancelláriát.¹²

A végzetes ütközetbe induló II. Lajos Thurzó Elekkel egyetemben Szalaházy Tamást is Mária királyné mellett hagyta. Valószínű, hogy ezt a megtiszteltetést veszprémi püspöki címének köszönhette, hiszen hagyományosan a veszprémi püspök töltötte be a királyné kancellárja tisztét. Így több főpap társával ellentétben életben maradt, és egyik napról a másikra a magyarországi politika fontos tényezőjévé emelkedett. Ha hihetünk a velencei követ korábban már idézett, 1525-ben készült követi zárójelentésének, Szalaházy ekkor 41–43 éves volt.

Ami a magyar politikai vezető réteg sok tagjának fejtörést okozott, az nem jelentett problémát Szalaházy Tamásnak: kezdettől fogva a Habsburg-orientáció híve volt és haláláig az is maradt. Megnövekedett súlyát mutatja, hogy a Ferdinánd által 1526. november 30-án hívei számára kiadott biztosítéklevélben a tizenhárom név szerint felsorolt személy közül a második helyen állt, csupán a nádor Báthori István előzte meg őt.¹³ Az oklevélben Szalaházy még Brodarics kancellárt is megelőzte. Ennek figyelembevételével érthetőbbé válik, hogy 1527 márciusában miért hagyta el Ferdinánd pártját a szerémi püspök és pártolt át János királyhoz.¹⁴ A két, egymással már korábban is rivalizáló személy közül az új viszonyok között Szalaházy lett a nyertes.

Az 1526 ősztől 1527 nyaráig terjedő időszakban, amíg Ferdinánd és csapatai az ország területére nem léptek, a veszprémi püspök végig Mária mellett tartózkodott, máshol nem is nagyon tartózkodhatott. Súlyát mutatja, hogy az 1527. január 18-án magyar helytartóvá kinevezett Mária királyné mellé állított öttagú tanács egyik tagja lett.¹⁵ Több jel is mutatja, hogy Szalaházy nagy szerepet játszott Fer-

11 Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia. (= ETE) I–V. Szerk. Bunyitay Vince–Rapaics Rajmund–Karácsonyi János. Bp. 1902–1912., I. 213–215.

12 *Kubinyi András*: Az egyház szerepe az országos politikában és a honvédelemben a középkor végén. In: *Uő*: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Bp. 1999. (METEM Könyvek 22.) 87–99., 91.; *Uő*: Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése. In: i. m. 147–160., 159.

13 *Marczali Henrik*: Enchiridion historiae Hungarorum. A magyar történet kútforrások kézikönyve. Budapestini, 1902. 391–392.

14 Thurzó Elek levele Batthyány Ferenchez. 1527. márc. 22. Pozsony. *Erdélyi Gabriella*: Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése. (Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez). I. 1526–1532. Bp. 2005. (Lybus kötetek 1.) 93.

15 HHStA Reichsarchive, Reichshofkanzlei, Reichsregisterbücher Ferdinand. I. Bd. 1. fol. 89r–90v., kiadva: *Robert Lacroix*: Die Korrespondenz Ferdinands I. II/1–2. Familienkorrespondenz

dinánd magyarországi uralmának előkészítésében, azaz a Szapolyai-párt lebontásában, a főurak és köznemesek átpartolásában. Sajnos e folyamat csak nagyon hézagosan dokumentált.¹⁶ A derék püspök szolgálataiért magas jutalmat követelt, amit az özvegy királyné közbenjárására Ferdinánd meg is adott. Már 1527 áprilisában ígéretet kapott arra, hogyha jobb javadalomra nevezik ki, unokaöccse, Kecseti Márton fogja megkapni a veszprémi püspökséget.¹⁷ Tekintélyét vagy inkább ügyességét mutatja, hogy Báthory István nádorral szemben szerzett az ügyben ígérvényt, a nádor tudniillik unokaöccsének, Báthory Andrásnak szánta a püspökséget.¹⁸

Az 1527 nyarán végrehajtott sikeres hadjárat után elkövetkezett a tényleges jutalmazás ideje. Ekkor egy pillanatra úgy nézett ki, hogy Szalaházy akár az esztergomi érsekséget is megszerezheti, Ferdinánd ugyanis a magyarországi akció közvetlen kezdete előtt adományt állított ki róla (1527. július 6.), de a hivatalban lévő érsek, Várday Pál remek időzítéssel lépett át a Habsburg-uralkodó táborába, és ezzel sikerült megtartania érsekségét.¹⁹ Szalaházy kénytelen volt ismét Várday árnyékába lépni, és megelégedni az annak esztergomi kinevezésével megüresedett egri püspökséggel (1527. november 11.).²⁰ Némi kárpótlást jelenthetett a már korábban elnyert udvari kancellári cím, illetve az, hogy ténylegesen is sikerült neki megtartania a veszprémi püspökséget.²¹ A két püspökségből optimális esetben mintegy 32–34 000 aranyforint körüli jövedelmet húzhatott volna. A valóságban mindkét püspöksége jövedelmeinek csak egy részét tudta a legjobb esetben is behajtani. Egerben a János király által kinevezett Erdődy Simonnal gyűlt meg a baja, és a veszprémi püspöki jövedelmek behajtása sem volt könnyű feladat, noha vezető familiárisa és sümegi várnagya, Choron András meglehetősen ügyességgel serénykedett e téren.

Amikor I. Ferdinánd 1528 márciusában elhagyta az országot és maga helyett ismét helytartótanácsot állított az ország élére Báthory István nádor vezetésével, a tanácsnak tagja lett Szalaházy is.²² Ez a testület egészen 1529 őszéig, Szulejmán szultán hadjáratáig kormányozta az országot, pontosabban igyekezett azt kormányozni. A legfőbb nehézséget számára a pénztelenség okozta, ami kü-

1527 und 1528. Wien, 1937. (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 30.), II/1. 8. Anm. 3.

16 Pl. Szalaházy I. Ferdinándhoz írt egyik levelében beszámolt Batthyány Ferenc missziójáról, aki Várday esztergomi érseket kereste fel, hogy átállásra bírja. 1527. márc. 7. Pozsony. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 8. Konv. A. fol. 58–59.

17 HHStA Reichsarchive, Reichshofkanzlei, Reichsregisterbücher Ferdinand. I. Bd. 1. fol. 99.

18 R. Lacroix: i. m. II/1. 52–53.

19 HHStA Reichsarchive, Reichshofkanzlei, Reichsregisterbücher Ferdinand. I. Bd. fol. 127.

20 ETE I. 344–345. – Az eredeti, uralkodó által aláírt, megpecsételt példány: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 7. Konv. A. fol. 17.

21 Már 1527 szeptemberében kancellárnak titulálta Ferdinánd a pápához intézett, fentebb idézett előterjesztésében.

22 A rendelkezés legutóbbi kiadása: R. Kiss István: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveleskönyve. Bp. 1908. 337–339.

lönösen élesen jelentkezett azáltal, hogy az uralkodó az országon kívül tartózkodott. Ferdinánd hiába állított egy, a kor viszonyai között modernnek mondható intézményt az ország élére, a király tekintélyével nem rendelkezett a helytartótanács, amely tagjainak ráadásul úgy tűnik, nehezebbre esett a huzamosabb ideig való egy helyben tartózkodás.²³ Így a helytartótanács minden erőfeszítése ellenére, az országba török támogatással visszatérő János király ellenében nemigen tudott komoly ellenállást kifejteni.

A helytartótanács rendszeres levelezésben állt a királlyal, de ezenkívül az egyes tagok is, különösen Szalaházy és Thurzó Elek sűrűn fordultak külön is az uralkodóhoz, illetve nem egy esetben Mária királynéhez, aki bár nem fogadta el a magyar helytartóságot másodsorra, de minden jel szerint továbbra is az ország politikai életének nem elhanyagolható tényezője maradt. Szalaházy az uralkodón kívül folyamatosan tájékoztatta a királynét is a magyarországi ügyek alakulásáról, aki azután lelkiismeretesen továbbította a püspök leveleit testvéréhez, I. Ferdinándhoz. Így például a püspök 1528 szeptemberében saját kezű francia levélben számolt be az özvegy királynénak Sárospatak elvesztéséről, aki azt továbbította fivéréhez.²⁴ A teljességhez hozzátartozik, hogy a kancellár az eseményeket egy nappal korábbi kelettel már megírta az uralkodónak is.²⁵ A királynéval való kapcsolattartás magyarázható az özvegy királyné iránti bizalommal, de azzal a felismeréssel is, hogy az uralkodó előtt húga nagy befolyással rendelkezett. Az uralkodóval folytatott sűrű levelezés olvastán felmerül a gyanú, hogy Szalaházy mint kontrollforrás szolgált a király számára a helytartótanáctól írt jelentések értelmezéséhez. Talán ezen a levelezésen alapszik Ferdinándnak az egri püspök irányába tanúsított bizalma, amelyről néhány évvel később a velencei követ is megemlékezett (1535). Ugyanakkor elgondolkodtató az a tény, hogy noha Ferdinánd számára alkalmasabb lehetett volna, ha a magyar főpap franciául ír neki, az azonban mégis a hivatalosnak ható latin nyelvet választotta, ami a kettejük közötti viszony hivatalos jellegét húzza alá.

Ferdinánd magyarországi kormányzata a török támadása nyomán 1529 őszén teljesen összeomlott. Szalaházy tanácsos társaival együtt elhagyta a fővárost és Pozsonyba vonult vissza, a következő évek nagyobb részét majd ebben a városban fogja eltölteni. A helyzetet tovább bonyolította, hogy 1530. május 8-án Dévényben meghalt Báthory István nádor, ami a ferdinándi kormányzat sorsát véglegesen megpecsételte. Szalaházy továbbra is levelezett és intézkedett, de működési határfoka minden jel szerint nem volt túl nagy, ráadásul anyagi bázisa is erősen beszűkült. Mint egyik, 1530 decemberében kelt levelében írta, a legna-

23 Erről ld. Thurzó Elek levelét I. Ferdinándhoz. 1528. jún. 1. Magyaróvár. *Erdélyi G.*: i. m. 136–137. De Szalaházy is elhagyta időnként a fővárost. Thurzó 1528 júniusában pl. csak Báthory nádort találta a fővárosban, az összes többi tanácsos eltávozott onnan. I. m. 174–175.

24 Szalaházy Tamás levele Mária királynéhez. 1528. szept. 20. Buda. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 9. Konv. A. fol. 96.

25 Szalaházy Tamás levele I. Ferdinándhoz. 1528. szept. 19. Buda. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 9. Konv. A. fol. 102.

gyobb szükségben él a „pozsonyi börtönben”, Veszprém ugyan a kezén maradt, de nem sok jövedelmet hoz, Egert elfoglalta az ellenség, a tizedeket két éven át ugyan neki szedte Serédy Gáspár, de abból hozzá alig-alig jutott el valami.²⁶ A magyarországi helyzet rendezésére I. Ferdinánd csak 1531 nyarán tett kísérletet, amikor a Habsburg-uralkodó Thurzó Eleket és Szalaházy Tamást együttesen bízta meg a magyar ügyek irányításával.²⁷ A prágai eseményeket nemrégiben Erdélyi Gabriella alapos tanulmányban dolgozta fel.²⁸ Figyelemre méltó meglátásai közül itt most csak az uralkodó egri püspök iránti bizalmára utalnék. A későbbi események igazolják ezt a meglátást, még akkor is, ha 1532 októberében Thurzó Elek egyedüli helytartója lett az országnak.

Az 1531–1532-es évek legfontosabb eseményei a király nélküli országgyűlések voltak (1531. március Bélavár, 1532. január Kenese, 1532. március Berenhida), amelyeket Szalaházy nagyon veszélyes kezdeményezésként értékelt. Úgy vélte, hogy a háttérben török szándékok, nevezetesen Ibrahim pasa elképzelései állnak, aki ígéretet tett, hogy ha a két király letétele után egy magyar urat választanak királlyá, az országot a további támadásoktól az oszmánok meg fogják kímélni. A magyar urak közül sokan Perényi Péter pártjára álltak, és felmerült az a lehetőség is, hogy János király lemondása után Erdélybe vonulna vissza.²⁹ Ez a megoldás megpecsételte volna az ország sorsát, a magyar állam teljes szétdarabolásához vezetett volna. Szalaházy, átlátva az elképzelés veszélyét, latba vetve kapcsolatait, minden erejével küzdött a terv ellen. Thurzó Elek levelezésének tanúsága szerint a két ideiglenes helytartó képes volt együttműködni. Thurzó például az előbb emlegetett gyűlések kapcsán bevárta az éppen Kassán tartózkodó Szalaházyt, és vele közös vélemény kialakítására törekedett, illetve az országgyűlés ügyében az egri püspökkel együtt kívánt tárgyalni Batthyány Ferenc horvát-szlavón bánnal.³⁰

Az országbíró és a kancellár jó viszonyán nem változtatott Thurzó Elek egyedüli helytartói megbízatása sem 1532 októberében, bár némi feszültséget hagy sejtetni, hogy 1532 decemberét és a következő év első hónapját Szalaházy Sümegen és Veszprémben töltötte. Az új helytartó mellé helyezett tanácsban helyet kapott Szalaházy is, aki élete utolsó három évét főleg Pozsonyban és Bécsben töltötte.³¹ Ebben az időszakban energiáit két fontos feladat kötötte le. Jelen volt a János király megbízottaival időről időre folytatott tárgyalásokon, és ezekkel egy időben, más megbízottakkal egyetemben tárgyalásokat folytatott a Szapolyai-párt vezető személyiségeinek megnyeréséről. Ferdinánd 1534 áprilisá-

26 ETE II. 89–91.

27 R. Kiss I.: i. m. 343–344.

28 Erdélyi Gabriella: Vita a helytartóságról. (Néhány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához). Századok 134(2000) 341–371.

29 Szalaházy levele I. Ferdinándhoz. 1531. márc. 20. *Fraknoi Vilmos*: Monumenta Comititalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek. I. 1526–1536. Bp. 1874. 320.

30 Erdélyi G.: Bethlenfalvi Thurzó Elek i. m. 316–317., 347–348.

31 Egykorú lista nem létezik a tanácsosokról, csak 1533 áprilisából maradt fenn az első névsor. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 23. Konv. A. fol. 7–10.

ban Thurzó Eleknek, Szalaházy Tamásnak, Gerendy Miklós erdélyi püspöknek és Leonard Nogarola grófnak adott felhatalmazást tárgyalások folytatására Erdődy Simon, Czibak Imre, somlyai Báthory István, Ráskay Gáspár, Nádasdy Tamás, Erdődy Péter, Tahy János és Drágfy Gáspár megnyerésére.³² A tárgyalások részben eredménnyel jártak. Az 1534 augusztusában Pápán folytatott egyezkedések eredményeképpen az Erdődy testvérek, Simon és Péter, illetve a Kanihsay Orsolyával frissen eljegyzett Nádasdy Tamás visszatért Ferdinánd pártjára.³³ Ebben az időszakban további átlépések is történtek, legalábbis több személy tett hűségnyilatkozatot, köztük Lobotzki Mátyás és Bebek Ferenc.³⁴ Szalaházy élete utolsó fontos eseménye az 1535. augusztus 21-én Bécsben megkötött fegyverszünetben való közreműködés volt. 1535. szeptember 25-én arról számolt be a velencei követ, hogy az országgyűlés ügyében magyar urak Bécsben tartandó tanácskozásán az egri püspök, az ország főkancellárja (*Gran Cancellier*) – mint tudjuk, helyesen kancellárja – nem tudott részt venni, mert súlyosan megbetegedett.³⁵ Néhány nappal később, 1535. szeptember 30-án írt jelentésében a követ már mint elhunytól emlékezett meg róla.³⁶ 1535. október 11-én már Kelet-Magyarországon is tudtak a kancellár haláláról, a püspök hagyatéka ügyében Tornáról jelentkezett vingárti Horváth Gáspár.³⁷

Diplomáciai működéséhez érdekes adalékot szolgáltat a már említett hagyatéki leltár, amennyiben több iratot is tartalmaz, amely a román vajdaságokkal tartott kapcsolatokra vonatkozik. Minden jel szerint 1526 után Ferdinánd részéről Szalaházy vezette a Moldvával és Havasalfölddel folytatott tárgyalásokat. Talán azért is, mert ismerte a Mohács előtti előzményeket.³⁸

Főpásztori működéséről kevés adat maradt fenn. Ahhoz azonban nem férhet kétség, hogy a hitújítás tanaival szemben elutasító magatartást tanúsított.

32 Ferdinánd felhatalmazása az előbb felsoroltak részére. 1534. ápr. 13. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 24. Konv. A. fol. 16–17.

33 „convenimus cum dominis Episcopos Zagradiensi, Petro Erdewdy et Thoma Nádasd in Wasarhel, oppido comitatus Wespremiensi et post multos tractatus multosque disputationes tandem negotium confecimus, non citra difficultate. Ut avertemus dominum Zagradiensem a cupiditate banatus, verum persuadere non potuimus, abiissent alioquin rebus non solum infelix”. Szalaházy és Thurzó levele Ferdinándhoz. 1534. aug. 8. Pápa. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 25. Konv. A. fol. 22–23. – Kiadva: *Ferdo Šišić: Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. I. U Zagrebu, 1912. (Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium 33.) 329–330.

34 A hitlevelek Szalaházy hagyatékában talált iratok lajstromában szerepelnek: „Literae obedientiae Mathiae Lobotzki sub nomine ipsius Lobotzkj sub dato Eperyes 11 Februarii 1535” – „Literae fidelitatis Francisci Bebeck de feria secunda post dominicam Laetare 1535” [1535. márc. 8.] – *Fazekas I.*: i. m. 130.

35 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára Ms 4980 1a. Óváry Lipót velencei másolatai. A Signoria bécsi követének jelentései 1529, 1534–1535, 1535. szept. 25-i jelentés, oldalszámozás nélkül.

36 Uo. 1535. szept. 30-i jelentés, oldalszámozás nélkül.

37 Horváth Gáspár levele I. Ferdinándhoz. 1535. okt. 11. Torna. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 27. Konv. C. fol. 29–30.

38 *Fazekas I.*: i. m. 132–133.

Ennek jegyében fogatta el 1531-es kassai tartózkodása idején Dévai Bíró Mátyást, aki azután hosszas bécsi fogságot szenvedett hitéért.³⁹ Az, hogy a prédikátor kihallgatását nem Szalaházy, hanem Johann Fabri bécsi püspök vezette, két okkal is magyarázható. Egyrészt Szalaházy egyébirányú elfoglaltsága is felhozható, de sokkal inkább valószínű, hogy az íróként is működő Fabri teológiai képzettsége sokkal magasabb volt, mint Szalaházyé, és minden jel szerint nagyobb érdeklődést tanúsított a reformáció teológiai problematikája iránt, mint magyar püspöktársa.⁴⁰

Szalaházy jellemzése

Szalaházy Tamás iskolázásáról krakkói tanulmányait leszámítva nem sokat tudunk. A velencei követ már többször idézett, 1525-ből származó jelentésében kiemelte kiváló latin és görög tudását. Képzettségének érdekes vonása francia tudása, amelynek eredetéről nincs biztos információ. Sajnos nem maradt utána részletes hagyatéki leltár, leszámítva a bevezetőben már taglalt iratjegyzéket, és nincs tudomás arról sem, hogy könyvtárából könyvek kerültek volna elő.⁴¹ Ezek hiányában arról, hogy az iskolában megszerzett ismeretet milyen irányban gyarapította tovább, nincs adat. Legfeljebb annyi tételezhető fel, hogy a megszerzett klasszikus tudáshoz a kancellári gyakorlatból praktikus jogi ismeretek is társultak. Nem maradt nyoma annak sem, hogy mecénási tevékenységet folytatott volna. Egyetlen idesorolható adat áll rendelkezésre, 1530-ban nagyobb szabású kárpitvásárlást hajtott végre, Heinrich Witten (alias de Colonia) úrtól 1500 forint értékben vásárolt kárpitokat, amelyeknek az árával azonban egészen haláláig adós maradt.⁴² Valószínűleg ugyanazokról a kárpitokról van szó, amelyeket később örököse, Kecseti Márton fizetett ki Salm grófnak.⁴³

Bónis György a Jagelló-kori jogtudó értelmiségről írott monográfiájában más magyarázatot nem találva Szalaházy karrierjére „az adminisztrációban érdemeket szerző titkárok sorába” sorolta őt.⁴⁴ Kétségtelen, hogy komoly igazgatási tapasztalatokat szerzett már Mohács előtt mint kancelláriai titkár, sőt néhány hónapon át a kancellária vezetőjeként is működött, mint említettük. Ezen ismer-

39 *Zoványi Jenő*: A reformáció Magyarországon 1565-ig. Bp. 1921. 96–98.

40 *Leo Helbling*: Dr. Johann Fabri. Generalvikar von Konstanz und Bischof von Wien. Münster, 1941.

41 1533 őszén ugyan egyik Nádasdy Tamáshoz írt levelében szó esik a középkori János pápáról, ill. királyról szóló történetről, amelyet Nádasdynak megküld, de a sorokat olvasva a gondolattól nem tud az olvasó szabadulni, hogy itt esetleg egy olyan politikai pamfletről van csak szó, amelynek hőse Szapolyai János. Szalaházy Nádasdy Tamáshoz. 1533. szept. 21. Sümeg. *Georgius Pray*: *Epistolae procerum Regni Hungariae*. II. Posonii, 1806. 42–43.

42 Ferdinánd intése Szalaházyhoz az ügyben. 1530. okt. 26. Augsburg. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 16. Konv. A. fol. 40. Ill. ETE III. 54.

43 Kecseti Márton levele Ferdinándhoz. 1536. febr. 26. Bécs. ETE III. 76–77.

44 *Bónis Gy.*: i. m. 324.

reték és tapasztalatok birtokában szervezte meg I. Ferdinánd magyar királyi kancelláriáját 1527 őszén, amelyről azonban csak nagyon hézagosszerű ismeretekkel rendelkezőnk. A megmaradt okleveles anyag, a kancelláriai kiadványokon olvasható kancelláriai jegyzetek alapján úgy tűnik, hogy a kancellária Mohács előtti működéséhez hasonlatosan végezte tevékenységét.⁴⁵ A hivatal működését erősen befolyásolta, hogy Ferdinánd már 1528 márciusában huzamosabb időre elhagyta az országot, útjára pedig a kancellár nem kísérte el, nem is kísérhette, mert a tekintélyes politikusra az országhatáron belül volt szükség. Ez nem tekinthető egyedi esetnek, például a 16. század folyamán a cseh kancellár is mindvégig a saját országában maradt, az uralkodó mellett csupán két alkancellár működött. Kancellár híján a király mellé a magyar ügyek intézésére titkár került, amely állásra Szalaházy előbb Oláh Miklóst próbálta megnyerni, majd Ujlaky Farkas pozsonyi prépostot delegálta, aki azután Szalaházy haláláig, sőt azontúl is titkárként (1527–1538), később alkancellárként (1539–1540) egészen 1540 végéig az uralkodó, I. Ferdinánd mellett maradt. Miután Buda János király kezére került, Szalaházy többnyire Pozsonyban és Bécsben tartózkodott, utóbbi helyen saját ingatlant, házat is vásárolt, talán elsőként a magyarok közül.⁴⁶ A bécsi lét a kancellári működés megkönnyítését jelenthette, de a megmaradt meglehetősen hézagosszerű anyagból nem olvasható ki egyértelműen, hogy Szalaházy megjelenése érdemlegesen megváltoztatta volna a korábban kialakult ügymenetet, és visszaszorította volna az Udvari Kancellária latin titkárának magyar ügyekre gyakorolt igen komoly befolyását.

Szalaházy politikai működését mérlegelve komoly éleslátás, realitásérzék és bizonyos mértékű rezignáció állapítható meg nála. A magyar állapotokról igen elkeseredve írt már 1531-ben. A tervezett, király nélküli országgyűlés kapcsán került papírra az a néhány sor, amelyet Fraknói Vilmos is idéz a *Magyar Országgyűlési Emlékek*ben: „Tudom, mennyire nehéz vala, a legbékésebb időkben is, féken tartani e lázongó tömeget, s visszatartani a püspököknek, az uraknak, sőt magának a királynak bántalmazásától. A jelen féktelenség közepette pedig, midőn mindannyian csudálatos módon elvadultak, nem látom át, miképp lehetne közöttük helye békeszerető férfiúnak. Egy eszköz van csak, mellyel reájuk hatni lehet: pénz és jutalom; ígéretre kevesen hajolnak.”⁴⁷ 1533-ban Oláh Miklóshoz írott levelében, amikor arról számolt be, hogy Oláh kérésére eljár annak birtokai ügyében a királynál, a magyar főurakat nem csekély keserűségről tanúskodva

45 Pl. Ferdinánd perhalasztást adott Erdődy Péternek, aki őt a birodalmi gyűlésre el fogja kísélni. 1528. febr. 28. Esztergom. ÖStA HHStA Familienarchiv Erdődy Urkunden N° 1286. Az eredeti pergamenoklevélen az alábbi jegyzet olvasható: „Relacio magnifici domini Nicolai comitis de Turocz magistri curiae regiae”.

46 A házról vingárti Horváth Gáspár leveléből lehet tudni, aki szerint a püspök bécsi házat végrendeletében neki hagyta. 1535. okt. 20. Torna. ETE III. 54.

47 Szalaházy már idézett levele I. Ferdinándhoz. 1531. márc. 20. *Fraknói V.*: Monumenta i. m. I. 320.

„nyilvános rablóknak” titulálta.⁴⁸ Mindez persze nem zavarta abban, hogy a mindennapi tárgyalások során pénzzel és birtokadományokkal operáljon az említett „rablók” megnyerése érdekében. Hogy nem eredménytelenül működött e téren, azt jól mutatja a fentebb már emlegetett 1534-es tárgyalássorozat, amelynek során Nádasdy Tamás és az Erdődy testvérek visszatérésével sikerült János király hatalmát az ország nyugati részén véglegesen megtörni. Elítélése persze nem zavarta abban, hogy két püspökséget tartson egyszerre birtokában, az egyiket fiatalokorú unokaöccse számára fenntartva, és még további kisebb egyházi javadalmakra szerezzen adományt, például a budai Szentháromság prépostságra (1527. március 25.) vagy a somogyvári apátságra (1530).⁴⁹ Egyházi javadalmakon túl nagyobb, világi birtoktestekre is szemet vetett, mint például a mások által is kívánatosnak talált Fogarasra, illetve Szatmárnémetire (1527).⁵⁰

Szalaházyban nem csekély becsvágy dolgozhatott. Hogy céljai elérésében a nem egészen legális eszközök igénybevételétől sem riadt vissza, jól mutatja az a három oklevél is, amely a *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*-beli Ungarische Akten második csomójában található 1526 szeptemberéből. Ezek közül kettő Szalaházy javára szól, az egyik szerint Lajos király (!) Szalaházyt erdélyi püspökké nevezte ki, amely püspökség Gosztonyi János váradi püspökségre való áthelyezésével üresedett meg. A másik ugyanerről a dátumról datált oklevél szerint a király Szalaházyt a Gosztonyi halálával megüresedett erdélyi püspökségre helyezi át.⁵¹ A harmadik oklevél Brodarics István szerémi püspököt veszprémi püspökké nevezte ki.⁵² Ez utóbbi darab azt hagyja gyanítani, hogy a hamisításban, mert nyilvánvalóan hamisításról van szó, mindkét püspök közreműködött, Szalaházy mellett Brodaricsot is bűnrészesnek kell tartani. Hogy ki volt az értelmi szerző, nehéz eldönteni. Valószínű, hogy Szalaházy volt az ötletadó, de a kivitelezéshez szükséges volt a kancellár Brodarics támogatása, valamint az általa őrzött királyi pecsét, az oklevelekre ugyanis a királyi titkos pecsét is rákerült. A becsvágyra utal az 1527 nyarán Szalaházy számára kiállított, esztergomi érsekségről szóló adománylevél, amelyet azonban nem sikerült realizálnia. Várday János királyhoz való átpártolása nyomán 1530 folyamán ismét karnyújtásnyi közelségbe került hozzá az érsekség, de második alkalommal sem sikerült a Magyar Királyság első egyházi méltóságának megszerzése.⁵³

Oláh Miklósnak már Szalaházy püspök halála után Brodaricshoz intézett egyik levele azt mutatja, hogy Szalaházy, ha kellett, céljai elérésében könyörtelen is tudott lenni. Az akkor még Németalföldön tartózkodó Oláh ugyanis arról panaszkodott, hogy Szalaházy 1526 óta ellensége neki, azóta, amióta meg-

48 Oláh Miklós [...] levelezése. Közli: Ipolyi Arnold. Bp. 1875. (Magyar Történelmi Emlékek I. Okmánytárak XXV.) 369.

49 ETE II. 27–28.

50 ETE II. 354–355.

51 ETE I. 279., 279–280.

52 ETE I. 280.

53 *Erdélyi G.*: Bethlenfalvi Thurzó Elek i. m. 206., 221.

fosztották a kancellárságtól, látszólag mindig barátságos volt irányában, de valójában rendszeresen megakadályozta, hogy komolyabb magyarországi javadalomhoz jusson.⁵⁴ Ha igazat adunk ennek a vádnak, amiben azért van okunk kételkedni, gondolva Szalaházy már említett ajánlatára, nem feledve ugyanakkor, hogy Oláh a királyi titkárságnál már ekkor valószínűleg többre vágyott, akkor is el kell ismerni Szalaházy emberismeretét, mert e korszak klerikusai közül kétségkívül Oláh volt a legnagyobb kvalitású személyiség, aki azután az 1550-es években bizonyította is képességeit.

Szalaházy kapcsolatrendszere

A következő kérdés, amire érdemes kitérni, az, hogy milyen személyi kapcsolatrendszerrel rendelkezett Szalaházy, ugyanis a kapcsolatrendszer, a pártfogók, a pártfogoltak, a család és a barátok támogatása tette lehetővé az egyén számára, hogy kitűzött céljait megvalósítsa. Sajnos Szalaházy Tamás esetében nem maradt fenn olyan forrás, mint az előbb említett Oláh Miklós-féle leveleskönyv, ahol a levelekből kihüvelyezhető a fiatal Oláh kapcsolatrendszere.⁵⁵

Nagyon kevés információ maradt meg Szalaházynak az I. Ferdinánd udvarához tartozó nem magyar politikusokkal való viszonyáról. A már emlegetett Ungarische Aktenben néhány hozzá intézett francia nyelvű Roggendorf-levél olvasható. Jól látható, hogy a Buda felé vonuló Roggendorf számára Szalaházy volt az első számú magyar, akivel kapcsolatot tartott.⁵⁶ 1540-ben Leonhard Vels főudvarmester Szalaházy unokaöccséhez, Kecseti Mártonhoz intézett levelében megemlékezett a nagybácsi érdemeiről és a hozzá fűződő jó viszonyáról.⁵⁷ A Szalaházy hagyatékában fennmaradt iratokról készült jegyzék arra utal, hogy az egri püspök Vels bécsi házáat vásárolta meg.⁵⁸ További kutatások tisztázhatják

54 „Postremo quia iam ab eo tempore, quo Thomas Vesprimiensis episcopus tempore Ludovici regis frustratus erat officio cancellarii, et tu ad hanc dignitatem admissus, simultas erat inter me et ipsum orta; quae et Posonii, quia videbat me omnibus viribus tam antea quam Posonii tibi potius addictum, quam ei, et tuis magis ormanentis, quam aut illius, aut alterius studentem, aucta postea te abeunte creuit, meque non palam, sed occulte, ubi poterat, oppugnabat. Verbis quidem multa pollicebatur, re tamen ipsa parum praestabat. Hinc etiam contra iura mea factae erant promotiones in curia nostra illae magnificorum nominum, titularum et hominum, quos ego certe tanti facio, quanti faciebam illum ipsum, quem dixi horum authorem.” Oláh Miklós levele Brodarics Istvánhoz. 1535. márc. 30. Gent. Oláh Miklós i. m. 573–574.

55 Pl. hogy milyen szoros kapcsolat fűzte Oláht Nádasy Tamáshoz és Brodarics Istvánhoz, viszonyukat egyik levelében szinte testvérinek nevezi, és az is kiderül a levelekből, hogy Oláh Gerendi Miklóssal ifjúkorától kezdve barátságban állt. Oláh Miklós i. m. 273., 306., 319–320.

56 1530. okt. 6. (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 16. Konv. A. fol. 131.), 1530. okt. 17. „ex castris Khewssrew metatis” (uo. 16. Konv. A. fol. 96.), 1530. okt. 18. „ex castris ad Rogndorf” (uo. Fasc. 16. Konv. A. fol. 93.), 1530. okt. 22. „an camp on pros du pont del Pobwcz” (uo. 16. Konv. A. fol. 74.).

57 Vels levele Kecheti Mártonhoz. 1540. dec. 16. „ex castris regiis Jaurini positis”. ETE III. 513–515.

58 ÖStA HHStA UA AA Fasc. 28. Konv. A. fol. 13–16.

Bernhard Clesl trentói püspök, I. Ferdinánd nagy hatalmú főkancellárjával való viszonyát.

Már említettük, hogy ifjúkorában minden bizonnyal Szalkai László volt az egyik pártfogója. Több jel mutatja, hogy ifjúkori barátság fűzte szomszédvári Désházy Istvánhoz (†1534). A szoros kapcsolatot mutatja, hogy Désházy halála után végrendelete egyik végrehajtójának Szalaházyt jelölte meg.⁵⁹ Nem lehetetlen, hogy a Közép-Szolnok megyei nemesi családból származó Désházyt és Szalaházyt fiatalkori barátság fűzte egymáshoz, de az is lehet, hogy pályájuk csak az esztergomi érseki udvarban kapcsolódott össze, ahol Désházy hosszabb időn keresztül volt az érseki birtokok kormányzója (bizonyíthatóan 1513–1521 között). Désházy 1523-ban mint választott tinnini püspök jelenik meg a forrásokban, de valószínű, hogy nem sokkal később az egyházi rend ellen döntött, és elvette alsólvindvai Bánffy Annát, Bánffy János és Henning Margit lányát, és ily módon jogot szerzett a szomszédvári Henning család három Zágráb megyei várára, Szomszédvárra, Alsóstubicára és Zselinre.⁶⁰ A Szalaházy halála után felvett iratjegyzékben több, a Désházyakhoz kapcsolódó irat található, amely azt mutatja, hogy feladatát a püspök komolyan is vette.⁶¹

Fentebb azt is jeleztük már, hogy Szalaházy jó kapcsolatban volt Thurzó Elekkel, a későbbi országbíróval és helytartóval. Az, hogy Szalaházy bécsi házát vingárti Horváth Gáspár főkamárásra († 1545) hagyta, a kettejük közötti baráti viszonyt mutatja. Az egyik fennmaradt vingárti Horváth-levél szerint a főúr azt kérte Szalaházytól, hogy járjon el Hanns Katzianernél birtokai védelme ügyében.⁶² Szalaházy egyik levelében mint barátjáról emlékezik meg Ráskay Gáspárról.⁶³ Két, Szalaházyhoz intézett levél maradt meg Thuróczy Miklós főudvarmestertől is, aki 1530-ban és 1531-ben Ferdinánd kíséretében tartózkodva, az aktuális eseményekről tájékoztatta Szalaházyt.⁶⁴ A fennmaradt források alapján pályája elején erősen pártfogolta a fiatal Serédy Gáspárt († 1550) is, akinek több, Szalaházyhoz intézett levele maradt meg a bécsi levéltárban, és aki több éven át az egri egyházmegyei tizedeket szedte Szalaházy számára.⁶⁵ Széles kapcsolatrendszerét mutatja, hogy például 1535-ben az említett személyeken kívül

59 Désházy István végrendelete. 1534. jan. 30. ÖStA HHStA UA Miscellanea Fasc. 431A. Konv. A. fol. 90–95. (latin orig.).

60 Désházy személye eddig még nem keltette fel a magyar történetírás érdeklődését. Személyére számos adat gyűjthető az ETE I–II. kötetéből (I. 32., 54., 86–87., 94–97., 282., 502., II. 20., 133–134., 230.). Házasságára ld. ETE I. 327–328.

61 *Fazekas I.*: i. m. 131–133.

62 ÖStA HHStA UA AA Fasc. 26. Konv. B. fol. 8–9.

63 ÖStA HHStA UA AA Fasc. 9. Konv. A. fol. 96.

64 Thuróczy Miklós levelei: 1530. febr. 25. Linz (HHStA UA AA Fasc. 14. Konv. B. fol. 45.), 1531. febr. 28. Linz (uo. Fasc. 17. Konv. B. fol. 24.).

65 Pl. 1529. jún. 18-án Budáról keltezett levelében a király figyelmébe ajánlotta a szépreményű ifjú Serédyt. Részben közölve: ETE I. 471. – Köztük lévő pénzügyekre: 1534. márc. 1. Tokaj (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 24. Konv. A. fol. 62–63.), 1535. máj. 4. Nagyida (ETE III. 29–30.).

levelet intézett hozzá Bebek Ferenc, Krusith Péter, Nyáry Ferenc, Nádasdy Tamás és Paolo Vergerio pápai nuncius.⁶⁶

Az egyházi személyek közül jó viszonyban volt a művelt, bolognai egyetemen tanult Fehérvári (Székesfehérvári) Mihály kalocsai préposttal, aki Kalocsa pusztulása után (1529) egy ideig Szalaházy udvarában élt, majd a püspök egri helynökévé nevezte ki (1534–1538).⁶⁷ Veszprémben már Szalaházy előtt is és az ő idejében is a helynökséget Pettry Miklós olvasókanonok, későbbi nándorfehérvári püspök viselte.⁶⁸

Szalaházy mellett titkárként Szepsi Bálint szolgált, aki már 1510-ben veszprémi kanonok, 1520-ban örkanonok volt, 1535-ben pedig biztosan viselte a felső-őrsi préposti méltóságot is.⁶⁹ Ura egri javadalommal is kitüntette őt, 1535-ben mint az egri Boldogasszony társaskáptalan prépostja szerzett adományt Abaúj és Zemplén megyei birtokokra.⁷⁰ 1538-ban az uralkodó, a meghalt egri püspök melletti több éven át tartó hú szolgálatait felemlégetve, utasította Serédy Gáspárt Bálint egri préposti jövedelmeinek kiadására.⁷¹ A későbbi gyakorlatból nem kizárt, hogy a kancelláriai ügymenetben is bizonyos mértékig részt vett a püspöki titkár. Bizalmasai közé tartozhatott a már szintén emlegetett Ujlaky Ferenc, aki vel régi ismeretség kötötte össze, hiszen Ujlaky már 1519-ben a II. Lajos korabeli kancellárián szolgált.⁷² A Ferdinánd mellé delegált királyi titkár később szép karriert futott be, pályája végén egri püspök, királyi helytartó lett.

A püspök világi familiárisai közül név szerint nem sokat ismerünk. Közülük a legnagyobb pályát Choron András futotta be, aki 1524-től, tehát Szalaházy veszprémi püspöki beiktatásától kezdve annak sümegi várnagyaként a veszprémi püspöki birtokokat igazgatta.⁷³ Az egri püspökség birtokainak igazgatását 1527–1529-ben Szilády Péter kánonjogi doktor, egri örkanonok látta el.⁷⁴ Ezt a tiszte

66 Bebek Ferenc 1535. aug. 15. Szendrő (ÖStA HHStA UA Fasc. 27. Konv. C. fol. 6.); Krusith Péter klisszai kapitány 1535. júl. 16. Bohács (?) (uo. Fasc. 27. Konv. B. fol. 46.); Vergerio pápai nuncius 1535. aug. 6. Nürnberg (ETE III. 48–49.); Nádasdy Tamás 1535. aug. 27. Pordány (uo. Fasc. 27. Konv. C. fol. 15.); Nyáry Ferenc 1535. szept. 7. Sempte (Fasc. 27. Konv. C. fol. 22.).

67 *Udvardy József*: A kalocsai főszékeskáptalan története a középkorban. Bp. 1992. (METEM-könyvek 3.) 55–59.

68 Említve már 1519-ben e minőségében, és ekként szolgált még 1534 tavaszán is. *Bónis György*: Szentszéki regeszták. A szerző hátrahagyott kéziratát gondozta és szerkesztette: Balogh Elemér. Bp. 1997. 4246. sz. (1519. dec. 17.); *Géresi Kálmán*: Károlyi Okmánytár. III. Oklevelek és levelezések 1491–1600. Bp. 1885. 190–191. (1534. ápr. 4.)

69 *Bedy Vince*: A felsőörsi prépostság története. Veszprém, 1934. 62–63. Bedy szerint Szepsi utolsó említése 1539-ből ismeretes.

70 MOL A 57 Királyi Könyvek 1. köt. 258–259. (A Királyi Könyvek esetében a MOL-munkatársak, Németh István, Trostovszky Gabriella és Vissy Zsuzsa által készített CD-Rom kiadást használtam.) Az adománylevél kelte: 1535. jan. 28.

71 ETE III. 273–274.

72 II. Lajos oklevele. 1519. febr. 6. Buda. ÖStA HHStA UA Specialia Fasc. 274. Konv. A. fol. 7.

73 Choron András levele érdemeiről Szepsi Bálint egri prépostnak és Gönczi Bertalannak. 1537. febr. 20. Lövöld. ETE III. 134–137. – Pályafutására: *Varga Szabolcs*: A devecesteri Choronok. Fons 8(2001) 261–265.

74 ETE I. 515–523.

1533-ban már Csáby (Chabi) István viselte.⁷⁵ 1528-ban a püspök udvarmestere Pethrythyeeygh de Rawch János volt, aki 1531-ben a veszprémi vár provizoraként szerepelt.⁷⁶ 1535-ben ugyanezen funkcióban Gönczi Bertalan található, aki azután az örökös Kecseti Márton idején is ellátta ezt a tiszteket, és aki urától 1543-ban a felsőörsi prépostságra is adományt kapott, és azt egészen haláláig, 1547-ig bírta.⁷⁷

Sajnos a Szalaházy korabeli kancellária személyzetéről alig rendelkezünk információval. A legfontosabb személy a már többször említett Ujlaky Ferenc királyi titkár volt. Az alacsonyabb rangú kancelláriai tisztviselők, a jegyzők és írnokok közül néhány személy név szerint ismert. Így tudni lehet, hogy Pécsi Kis Péter néhány éven át jegyzőként szolgált a kancelláriában, aki azután 1532-ben már Esztergomban Lascano Tamás kapitány mellett bukkant fel.⁷⁸ Ugyancsak jegyzőként működött néhány éven át Johann Mruck, aki azonban már 1530-ben elhagyta az intézményt, és előbb Roggendorf mellett szolgált mint hadititkár, majd Esztergomban lett harmincadellenőr, 1533-ban pedig már az esztergomi Szenttamás prépostság prépostja.⁷⁹ Rajtuk kívül még négy személy ismeretes a kancellária személyzetéből: löcsei Rokesinger Sándor esztergomi kanonok (1528), Szeremlyéni Zsigmond (1528–1529), Reitlinger Lőrinc (1529–1530) és Primus Merula (1527–1551).⁸⁰ Közülük talán ez utóbbi lehetett a legközvetlenebb kapcsolatban a kancellárral. Erre utal, hogy a veszprémi káptalanba is helyet biztosított számára. Merula később rövid időn át kancelláriai titkár is volt (1550).⁸¹

A középkori és kora újkori egyháztörténetben jól ismert jelenség a nepotizmus, amikor a már révbe ért családtag a család ifjabb férfitagjait egyházi pályájukon erőteljesen támogatja. Ez a gyakorlat fontos részét képezi a fentebb már érintett kapcsolatrendszernek. Szalaházy Tamás nagy figyelmet fordított rokonságára. A Mohács előtti oklevelekben több testvéréről esik említés, de közülük csak két leánytestvére szerepel az 1526 utáni forrásokban, Magdolna és Anna. Közülük az első, Magdolna a Doboka megyei nemes Kecseti (Kecheti) Lászlóval

75 ÖStA HHStA UA AA Fasc. 23. Konv. A. fol. 90. – ETE II. 270–271.

76 Ferdinánd adománya Borsod megyei birtokokról Pethrythyeeygh számára. 1528. febr. 22. MOL A 57 Királyi Könyvek 1. köt. 106. – vö. egy 1531. febr. 8-ról származó, veszprémi várban őrzött bor- és gabonaösszeírást. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 19. Konv. C. fol. 51–52.

77 MOL A 57 Királyi Könyvek 1. köt. 286. (1535. aug. 23.) – Vö. még Choron fentebb idézett levele. ETE III. 134–137. – *Bedy V.*: i. m. 63–64.

78 Kis Péter életére és művére ld. *Bessenyei József*: Bevezetés. In: *Zay Ferenc*: János király árultatása. *Kis Péter*: Magyarázat. [Bánffy György]: Második János... török császárhoz menetele. Sajtó alá rend. Bessenyei József. Bp. 1993. (Régi Magyar Könyvtár. Források 2.) 39–50.

79 ETE II. 20–21., 269–270., 306.

80 MOL A 57 Királyi Könyvek 1. köt. 57.; Finanz- und Hofkammerarchiv Hofkammerarchiv Hoffinanz-Ungarn rote Nummer 2. Konv. 1529 fol. 63.; MOL A 57 1. köt. 88.; HHStA UA AA Fasc. 12. Konv. C. fol. 2.

81 Pályájáról a legtöbbet neki és rokonainak 1544. okt. 15-én kiállított címereslevél árul el. ÖStA HHStA Reichshofkanzlei Reichsregisterbücher Bd. 31. fol. 23r–24r. – Kancelláriai titkárságára Ferdinánd 1550. jún. 9-i mandátuma, amelyben a pozsonyi harmincad terhére 50 ft éves províziót rendel neki. ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv Hofkammerarchiv Gedenkbücher Bd. 387. fol. 102rv.

(† 1528 előtt) kötött házasságot, amely frigyből három fiú született: Menyhért, Márton és János († 1547).⁸² Másik leánytestvére, Anna szintén egy Kecsetivel, Balázssal lépett frigyre, de ebből a házasságból gyermekáldásról nincs híradás.⁸³ Szalaházy világi birtokokról szerzett adományleveleibe, azaz Fogaras és Szatmárnémeti adományába leánytestvéreit és unokaöccseit is belefoglaltatta. Ezen túl is támogatta családját, különösen a három unokaöcs közül az egyházi pályára szánt középsőt, Mártont.⁸⁴ Már 1527 tavaszán biztosította unokaöccse számára a veszprémi püspökséget arra az esetre, ha ő más püspökségre lépne tovább. Ezt az ígéretet sikerült valóra váltatni, úgyhogy amikor 1527. november 11-én kinevezést kapott az egri püspökségre, Veszprém is Szalaházy kezén maradt, aki kiskorú unokaöccse helyett egyelőre maga kormányozta különösebb jogcím nélkül a püspökséget. Szalaházy igyekezett unokaöccse számára a legjobb nevelést biztosítani, ezért küldte Mártont Páduába. Az ifjú érdekében írt Lazarus Bonamicusnak, az egyetem híres professzorának, akinek jóindulata elnyeréséért egy darab aranyércet és öt értékes aranyérmét küldött. A meghatódott, vagy inkább lekenyerezett professzor válaszul epigrammát írt hozzá, és megígérte, hogy Mártonra különös gondot fog viselni.⁸⁵ Szalaházy, úgy tűnik, hogy diplomáciai kapcsolatait is mozgósította rokona érdekében, erre enged következtetni, hogy Kecseti Márton Páduából a császári udvarba delegált velencei követhez köszönőlevelet intézett.⁸⁶ Nagybátyja halála félbeszakította az itáliai tanulmányokat, Kecseti Márton kénytelen volt hazatérni, hogy harcba szálljon „örökségéért”, a veszprémi püspökségért. 1536 februárjában már Bécsben tartózkodott, onnan folyamodott az uralkodóhoz, hivatkozva a köztük lévő egyezésre. Kecseti végül is megszerezte magának a püspökséget, de későbbi élete során nagyobb kedvet érzett a hadakozáshoz és a zsákmányszedéshez, mintsem a szellemi és lelki dolgokhoz, úgyhogy néhány év múlva már a dél-dunántúli csetepatékban elmerülve találjuk őt.⁸⁷ Nagybátyja mértéktartásából nem sokat örökölt, végül 1548-ban lemondott a veszprémi püspökségről, megházasodott, néhány évvel később elég nyomorúságos anyagi körülmények közepette halt meg Pozsonyban.

Talán a méltatlan utód is okozta, hogy Szalaházy személye teljesen feledésbe merült, jöllehet, I. Ferdinánd magyarországi uralmának megalapozásában, a Habsburg-párt felépítésében, majd újrászervezésében fontos szerep jutott neki.

82 Ferdinánd adománylevele Szalaházy Tamás és rokonsága számára 1527. dec. 13. Esztergom. ETE I. 355.

83 Említve Perényi Péter oklevelében. 1528. febr. 11. Buda. (másolat). ÖStA HHStA UA AA Fasc. 8. Konv. A. fol. 42–43.

84 Rövid történeti feljegyzéseit kiadta *Szilágyi Sándor*: Történeti feljegyzések 1481–1752. Magyar Történelmi Tár 6(1859) 83–87.

85 Lazarus Bonamicus levele Szalaházy Tamáshoz. 1534. dec. 4. Padua. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 25. Konv. C. fol. 140–141.

86 Kecseti Márton levele. 1535. máj. 1. Padua. ETE III. 28.

87 Enyingi Török Bálint. A bevezetést írta és a forrásokat közléteszi: Bessenyei József. Bp. 1994. 139–140., 141–142., 146–147.

ISTVÁN FAZEKAS
TAMÁS SZALAHÁZY
THE PORTRAIT OF A PRO-HABSBURG PRELATE

In spite of the fact Tamás Szalaházy (approximately 1480–1535) – bishop and chancellor – had a considerable role in the course of post-1526 events, Hungarian historiographers rather ignored him. He descended from a Transylvanian lower noble family, and he studied at the university of Krakow (1500–1502). We have nothing on record about his following 15 years, but the sources of 1519 refer to him as the parson of Beregszász (today Berehove, Ukraine). From 1520 to 1523 he acted as royal secretary, which was regarded a significant office at that time. In those years, he definitely belonged to the retinue of László Szalkai (died in 1526), bishop of Eger, later archbishop of Esztergom (1524–1526). By the help of Szalkai, Szalaházy was appointed bishop of Veszprém in 1524, and the head of the Royal Chancellery for a short period from the end of 1525 to the beginning of 1526. Traditionally, the bishop of Veszprém acted as the chancellor of the queen, thus Szalaházy became a member of Queen Maria's retinue. Following the Battle of Mohács, in which he did not fight, Szalaházy supported the Habsburg-party and remained a follower of Habsburg-orientation for good. Serving Queen Maria, he had a considerable role in the upset of the Szapolyai-party and the arrangement of the military expedition of Ferdinand I in 1527. When Ferdinand I was crowned Hungarian king in 1527, he gained the bishopric of Eger and the honour of royal chancellor in return for his services. After Ferdinand I left Hungary in 1528, Szalaházy participated in the work of the Council of Lieutenancy which failed to hinder King John – supported by the Ottoman Empire – from his return without Ferdinand's presence. During the Turkish campaign of 1529, when Buda was lost (1529), Szalaházy was staying in Pozsony (today Bratislava, Slovakia) and Vienna where he even bought a house. According to the sources of the period, he was regarded as Ferdinand's confidential secretary, and he even acted as temporary lieutenant together with the Lord Chief Justice Elek Thurzó from 1531 to 1532. Following the Turkish campaign of 1532 he assisted in reorganizing the Habsburg-party. Due to his pervasive connections in Hungary and his good communication skills, he drummed up support of several aristocrats (e.g. Simon Erdődy, Péter Erdődy and Tamás Nádasdy) for Ferdinand I in 1534 and 1535. Szalaházy paid great attention to his family, especially to his nephew Márton Kecheti (died in 1551), who was intended to go into the church and was given an education in Padua. By the help of Szalaházy, Márton Kecheti obtained the bishopric of Veszprém in 1527. Unfortunately, his nephew did not fulfil the expectations, and he even abased himself as far as to become a robber baron. Tamás Szalaházy died in the course of the negotiations with the followers of King John I in September 1535 in Vienna. He had a sufficient command of Latin, Greek and French, but he did not act as a Maecenas; perhaps that is why his memory has faded.